

Da ti globalna pamet stane. Osvrt na filozofska osmišljavanja pandemije i literarna osmišljavanja karantene

1. FILOZOFSKO OSMIŠLJAVANJE PANDEMIJE

U tematu *Preživjeti koronu* koji je objavljen u *Europskom glasniku* 2020. godine predstavljena su mišljenja i stavovi vodećih filozofa i teoretičara kulture, koji pokušavaju osmisлити obesmišljenost u kojoj se svijet našao uslijed pandemije koronavirusa. Pascal Bruckner tako u tekstu “Zatvoreni i osamljeni otkrivamo umijeće življenja” podsjeća na čuvenu Pascalovu izjavu da je najveći uzrok ljudske nesreće u tome što ljudi ne znaju ostati smireni u svom domu. Pascal dodaje da zbog toga ljudi tako vole buku i me-tež i da je zbog toga zatvor tako teška kazna. Zanimljiva je njegova opaska o tome da je neobična pouka pandemije u tome da zaljubljenici mogu prevladati ratove, preljube i svađe, ali mnogo teže podnose zatvo-renost. Potpuna utiha sudbonosna je za ljubav, zaklju-čuje Bruckner. Duhovita opaska koju daje na temu stila života u pandemiji odnosi se na to da su svi u ratu, “samo većina njih je u pidžamama i papučama uz Netflix i HBO” (*ibid.* 78). Bruckner anticipira *Dnevnike iz karantene*: “Pretpostavljam da ćemo uje-sen imati pravo obilje ‘Dnevnika iz vremena zatoče-ništa’ koji će nam iskrcati cijele kamione tričarija poistovjećenih s pravim epopejama” (*ibid.*). Bruckner izvodi pomalo ganutljiv zaključak: smatra da je vrlo važno da u ovim izvanrednim okolnostima ohrabru-jemo sebe tako da se odijevamo kao da postoji uobiča-jeni društveni život, da spremamo kuću kao da očeku-jemo goste, da uljepšavamo prostor, da pripremamo raskošne obroke. Bruckner piše o *duhovnim aristokra-tima*, koji koriste vrijeme dosade da bi se predali bujnom maštanju. Ta vrsta aristokracije dostupna je svima – riječ je o duhovnoj higijeni koja nas nuka da crpimo sva svoja vrela potrebna za preživljavanje. Svaki je dan samo ponavljana sadašnjost. Zatvoreni i osamljeni moramo otkriti umijeće življenja i zatva-ranje pretvoriti u oslobađanje. Bruckner taj poduhvat naziva pokorom i izazovom.

Jean-Pierre Le Goff u tekstu “Izbavljenje od tjeskobnog i brbljavog nametnutog svijeta” iznosi tezu kako smo sada nemoćni, ali svakodnevno obaviješteni o svom kritičnom položaju. Postavlja pitanje čemu onda služe svi ti *jasni podaci*. Također, pita se zašto bi on sada morao odlučiti kojoj će se strani prikloniti kad je riječ o području o kojem ne zna gotovo ništa. Čovjek je društveno biće i u privatnom i u javnom životu, važna mu je osobna prisutnost i druženje sa sebi sličnima, zaključuje Le Goff. To mu ne može nadoknaditi nikakav kontemplativni i estetični odnos prema prirodi. Napokon je došao trenutak istine i buđenja savjesti, upozorava Le Goff. Zbog ove krize postao je upitan autoritet Države, kao i njezinih pred-stavnika koji su se morali suočiti s posve novom situa-cijom velike nepouzdanosti. Humanost i domoljublje svakodnevno nadilaze razne nesloge i podjele. Taj pomak je poticajan i spasonosan, ali Le Goff postavlja pitanje koliko dugo će to potrajati.

Alain Finkielkraut ističe da smo do jučer bili mahom samo glasnici – opijali smo se dokidanjem udaljenosti. “A onda se među anđele uvukao virus i sve se poremetilo. Stvarnost nam je počela sličiti filmu katastrofe” (Finkielkraut 2020: 90). I sama solidarnost sada je druge naravi: više ne očitujemo sklonost dru-gim ljudima izljevima srdačnosti, nego distancira-njem. Danas je bratska gesta gesta zabrane. “Da ti globalna pamet stane” (*ibid.*). Potrebno je smoći hra-brosti da se suočimo s kontingencijom ovog događaja; on izmiče dedukciji, upozorava Finkielkraut i zaklju-čuje da će čovjek tada možda Zemlju ponovo rado dijeliti s drugima, poštovati distancu i uvažavati ne-dostupnost. Završava svoje izlaganje riječima: “Ne usuđujem se u to povjerovati” (*ibid.*).

David Chandler piše u tekstu *Antropocena auto-ritarnost* da se u antropocenu pojavljuje novi stand-ard biopolitičkog prosuđivanja na osnovi diferenci-ranog utjecaja povlastica i ranjivosti. Ovaj etnopo-litički zaokret prema antropocenoj autoritarnosti često je jasno artikuliran u sadašnjim raspravama o krizi

izazvanoj koronavirusom (Chandler 2020: 96). U tom kontekstu, svaki čin – od odlaska vani da se kupi kruh umjesto da se ostane kod kuće i ispeče svoj kruh, do pisanja dnevnika na internetu umjesto da se doprinese inicijativi za pomoć drugima u zajednici – izložen je društvenom i etičkom prosuđivanju u zajednici. Antropocena autoritarnost ne odnosi se na restrikcije i regulacije koje nameće država nego na novi društveni konsenzus. Posljedice svijesti o diferenciranim ranjivostima u međusobno povezanom svijetu su dalekosežne, upozorava Chandler (*ibid.* 99). U zaključku Chandler ističe da bi antropocena autoritarnost umjesto modernističkog uokviravanja prava i sloboda polazila od pitanja: “Je li to etički nužno?” Primjerice: je li etički nužno održavati nogometne utakmice/akademske simpozije/organizirati društvene događaje? Antropocena autoritarnost je “demokratska” i “odozdo”, pa ju je onda teže osporavati. Chandler smatra da nakon ukidanja karantenskih mjera neće biti povratka u “normalnost”.

U debati “Koronavirus i filozofi” u *European Journal of Psychoanalysis* (*ibid.* 101–113) Agamben upozorava da je terorizam istrošen kao uzrok za mjere izvanrednog stanja, pa je smišljanje epidemije bilo idealno opravdanje da ih se proširi izvan svih ograničenja (Agamben 2020: 102). Drugi jednako uznemirujući faktor, upozorava Agamben, je strah koji se zadnjih godina raširio u svijesti pojedinaca i koji se onda očitava kao autentična potreba za stanjem kolektivne panike, za koju je epidemija idealno opravdanje. Agamben zaključuje da se u nastranom zatvorenom krugu ograničenja slobode koja nameće vlast prihvaćaju zbog želje za sigurnošću koju je proizvela ista ta vlast, koja sada intervenira kako bi zadovoljila ovu želju.

Jean-Luc Nancy referira se na Agambena i kaže da on tvrdi da vlasti koriste svakakva opravdanja kako bi trajno uspostavile izvanredno stanje. Međutim, ističe Nancy, nije spomenuo da je izvanredno stanje zapravo postalo pravilo u svijetu u kojem je svakodnevna tehnološka povezanost dosegla do sada nezamisliv intenzitet koji raste u istoj stopi kao i stanovništvo. Moramo pripaziti, upozorava Nancy, da ne ciljamo pogrešnu metu – izvan je svake sumnje da je na kocki čitava civilizacija.

Roberto Esposito tvrdi da je činjenica da svi koji žele pogledati ne mogu poreći nezaustavljivi razvoj biopolitike. Od uplitanja biotehnologije u područja koja su se nekad držala isključivo prirodnima, kao što su rođenje i smrt, do bioterorizma, upravljanja doseljavanjem i više ili manje ozbiljnih epidemija, danas svi politički sukobi u svojoj biti sadržavaju vezu između politike i biološkog života (Esposito 2020: 104). Sa zakonskog stajališta proglašavanje izvanrednog stanja gura politiku prema proceduri za proglašavanje izvanrednog stanja koje bi dugoročno moglo narušiti ravnotežu moći u korist izvršne vlasti. Prema Espositovom mišljenju, ukazivanje na rizike za demokraciju na ovom je primjeru u najmanju ruku pre-

tjerano. Esposito upozorava da svjedočimo politizaciji medicine, koja sada provodi društvenu kontrolu, a to nije njen zadatak. Otud nevjerojatno heterogene ocjene virologa o naravi i težini koronavirusa. Obje tendencije deformiraju politiku ako je usporedimo s njenim klasičnim profilom, a također i zbog toga što njeni ciljevi više nisu usmjereni na pojedince ili određene društvene klase nego na dijelove stanovništva diferencirane po zdravlju, dobi, spolu ili etničkoj pripadnosti.

Sergio Benvenuto kaže da je njegov relativni nemar – premda je razuman – građanski neprihvatljiv: da je dobar građanin, trebao bi se ponašati kao da je podlegao panici. Kad kaže da je uvjeren da će ova epidemija prouzročiti mnogo veće ekonomske štete nego medicinske, odabrao je optimističnu perspektivu, koja bi se mogla opovrgnuti u sljedećim danima. Ova uopćena izolacija koja je nastala zbog epidemije – odnosno u pokušaju da se ona obuzda – postat će naš ustaljeni način života.

U knjizi eseja *Virus in fabula* Leo Rafolt piše da se informacija o ovome virusu širi mnogo brže nego on sam (Rafolt 2020: 15), a političke poruke odjednom dobivaju sasvim novu egzistenciju (*ibid.* 18). Rafolt ustanovljuje da su svi virusi duboko obilježeni svojom *uljeznom* egzistencijom, “u stalnom su dolasku i odlasku, titraju na pragu *odomaćivanja*, dok se u konačnici ne počnu osjećati kao kod kuće, pretvarajući naprosto život u suživot, poput presađenog organa s kojim pacijent u konačnici počinje živjeti, suživjeti” (*ibid.* 19). Razlog zbog kojega se strah širi je u tome što jedan zaraženi može postati globalna prijetnja. Rafolt primjećuje da virus gotovo da posjeduje vlastitu politiku i epistemologiju ekspanzije, do koje znanstvenici tek trebaju doprijeti (*ibid.* 34). U ovom je ratu temeljna strategija globalna pasivnost. Prekinuti komunikaciju – spasiti drugoga. To novo lice komunitarnosti, zaključuje Rafolt, po mnogima poseže za argumentom univerzalne, globalne solidarnosti (*ibid.* 41). Virus se utkao u tkivo priče: *in fabula* (*ibid.* 58). Prebiva u imaginarnoj autobiografiji koju svi pišemo, a koje smo svi djelomice i sudionici – bez da nas je itko za to priupitao, bez da smo na to svojevoljno pristali, upozorava Rafolt (*ibid.* 58). Zanimljiv je njegov uvid o tome da se u asketsko povlačenje, u najdublju izolaciju, ne ulazi nikad bez poziva, bez inicijacije. Inicijacija dolazi iznutra, s pečatom tuđeg iskustva. U tome smislu i leži paradoks ove situacije: taj poziv iznutra je izostao. On dolazi izvana i njime smo bombardirani kao etičko-političkim imperativom. “Svi smo mi ubojice” (*ibid.* 74). Čini se kao da sistemski poziv na ljudskost implicira da je nikad nismo ni imali. Koga kriviti za ovu krizu globalnih razmjera, postavlja pitanje Rafolt (*ibid.* 78). Temeljna misija virusa je da postane zajednički, da cirkulira, no ne previše, kako se ne bi stvorio imunitet krda. Potreba za nekim oblikom transhumanosti nije možda nikad bila tako očita, zaključuje Rafolt (*ibid.* 104), a moderni *homo sacer* je zarobljeni pacijent – u isti mah

medikaliziran i politiziran – koji bespomoćno leži na intenzivnom odjelu neke bolnice ili privatne klinike, na stolu u operacijskoj sali ili na bolničkom krevetu (*ibid.* 110). Prema Rafoltu, strategija plesa jedina je održiva, jer istovremeno nastoji faktor transmisije zadržati ispod brojke jedan, a s druge strane pomaknuti izlazak iz teške fizičke i psihičke izolacije i ekonomske recesije. Strategija plesa, međutim, često se koristi i nekim oblikom političkoga mamljenja – metaforičke mrkve – koja samo potencira stanje neizvjesnosti (*ibid.* 126). Paradoks prevencije koronavirusa kao gadnog problema sastoji se, upozorava Rafolt, u tome da što ga više suzbijamo te što se uspješnije protiv njega borimo, to će biti više onih koji će se pitati je li šteta od prevencije, odnosno od nuspojava cijepljenja, zapravo veća od bolesti same. Rafolt zaključuje da je krizom lako upravljati s neke sigurne apstraktne pozicije (*ibid.* 131). Kriza uzrokovana epidemijom u kojoj trenutno živimo kontaminirana je retorikom rata s konkretnim neprijateljem. “A što ako sve bude u redu?”, pita Rafolt i odgovara da će sretan ishod zasigurno brzo uslijediti, ali je habitus političke dramaturgije ove epidemije nemoguće obuzdati: nova politička fronta je naša svakodnevica – “naš vlastiti dom, čak i zrak koji udišemo, a koji, u biopolitičkom smislu, treba biti nekontaminiran i samo naš” (*ibid.* 144). Rafolt svoju knjigu *Virus in fabula* završava pomalo poetično: “Pisanje bez distance uvijek je riskantno. Ali život na distanci još je rizičniji” (*ibid.* 144).

U knjizi *Pandemija kao simptom* Hrvoje Jurić piše o lektiri u doba korone – kako filozofskoj, tako i beletrističkoj – i zaključuje da je potrebno čuvati se ne samo zaraze, nego i manipulacija te sačuvati psihičko zdravlje i emocionalnu stabilnost, kako bi se sačuvalo slobodu i autonomiju (Jurić 2021: 76). Jurić upozorava da nam ni cijele biblioteke knjiga ne mogu pomoći ako u prednji dio svoje svijesti ne stavimo skepsu – ako prethodno ne odlučimo sumnjati u sve što nam se nudi, osobito ako se nudi upakirano u izvjesnost i neupitnost, kao što je slučaj s političko-medicinsko-medijskim obznanama (*ibid.*). Jurić naglašava da pandemija danas samo čini eksplicitnim ono što je jučer bilo implicitno: jučer su radnici bili ošamućeni, a danas su onesviješteni; ako sutra i dođu k sebi, bit će dezorijentirani i pasivizirani pa će nastaviti tamarati između rezignacije, depresije i očaja. Jurić postavlja pitanje tko će onda braniti radnička prava ili barem održavati ideju radničkih prava (*ibid.* 87). Jurićev zaključak je da je propast radničke borbe u doba virološkog virtualizma samo novi stupanj propadanja nakon disfunkcionalnog jugoslavenskog samoupravnog socijalizma i funkcionalne hrvatske inačice kriminalnog neoliberalizma (*ibid.* 89). Drugim riječima, nema protesta za radnička prava zato što nema radništva kao društvenog i političkog subjekta – zato što nema ni radnika (*ibid.* 90). Radnici su prvo pretvoreni u jugoslavenske dirigitirane samoupravljače, zatim u hrvatske “razrađene” djelatnike, a potom

utopljeni u globalno bezlične potrošače i porezne obveznike. Ovih dana konačno se rastvaraju u apolitičnom subjektu koji se zove *potencijalna žrtva virusa* i kojim se može manipulirati lakše nego drugim objektima (*ibid.* 90). Pandemija koronavirusa ne predstavlja izazov samo za prirodne i biomedicinske, nego i za društvene i humanističke znanosti. U izabranim i sažeto prikazanim filozofijskim pristupima pandemijskoj problematici dominira pitanje o slobodi, ističe Jurić. Što se zbiva sa slobodom u doba pandemije i kakvi su izgledi slobode u post-pandemijskom dobu? Jurić zaključuje da to nije slučajno jer je sloboda eminentno filozofijski problem (*ibid.* 105). Pandemija koronavirusa snažno je pogodila sferu rada i sferu obrazovanja. Kao što je to slučaj u sferi rada, tako i u sferi obrazovanja problemi nisu od jučer i sustavni su, a pandemijska kriza samo ih je učinila vidljivijima (*ibid.* 107). I u sferi rada i u sferi obrazovanja stare diskriminacije i birokratizacije nisu nestale nego su nadograđene digitalizacijom, što nas vodi u distopiju dehumaniziranog svijeta, zaključuje Jurić (*ibid.* 107). Ako digitalizacija bilo što pojednostavljuje, onda pojednostavljuje, do razine banalnosti i tuposti, refleksiju i kritiku (*ibid.* 115). Možda najzanimljiviji i najuspjeliji tekst – u spoznajnom, ali i poetskom smislu – ove knjige je esej pod naslovom “Mjere”. Jurić u njemu polazi od zapažanja da je najčešće korištena riječ 2020. godine – *mjera*. Jurić ističe, pozivajući se na stihove Ericha Frieda, da sloboda ne vlada – slobodu ne može vladar donijeti, proglasiti i inaugurirati, ali ju se može krivotvoriti i kao takvu zloupotrebjavati, što oduvijek, pa i danas, čine svi oni pojedinci, institucije i sistemi koji teže stjecanju, uvećavanju i iživljavanju moći pomoću represije i drugih oblika nasilja (*ibid.* 138). Kako im to uspijeva, postavlja pitanje Jurić i daje odgovor: formula je strah, prije svega strah od nepoznatog kao neprijatelja. U tom smislu globalni virus je savršeni neprijatelj, zaključuje Jurić (*ibid.* 138).

2. LITERARNO OSMIŠLJAVANJE PANDEMIJE

Tomislav Čadež objavio je u pandemijskoj godini knjigu *Hrvatski Decameron. Dnevnik samoizoliranog intelektualca*, koji je pisao sto dana i sukcesivno ga objavljivao u *Jutarnjem listu*. Istovremeno s Čadežom, četrdesetak hrvatskih pisaca objavljivalo je svoje dnevnike iz karantene na web-stranicama Hrvatskog društva pisaca, unutar organizirane i poticane inicijative HDP-a da se pandemija zabilježi, osmisli i oblikuje poetskim jezikom. Čadež se u svojem dnevniku referira na druge dnevnike, i to najčešće negativno, kritički i posprdno pa tako, primjerice, ima naslov “Prvo, uzaludno, dociranje piscima domaćim”, u kojemu piše da *Dnevnik iz karantene* zvuči policijski, “ali možda eto nikne štogod i pod tom birokratskom frazom” (Čadež 2020: 24). “Drugo, uzaludno, dociranje piscima domaćim” sadrži kritiku dnevnikâ iz

karantene hrvatskih pisaca: objavili su “robu nalik srednjoškolskim sastavcima” (*ibid.* 41). Čadež tvrdi da pogled hrvatskih pisaca ne seže dalje od pogleda u vlastitu bilježnicu i da to što oni pišu neće čitati nitko, ni sad ni kasnije. Čadež sarkastično konstatira da bi ti dnevnicu trebali čovjeka prikovati uza se, a ovi te gone da istoga časa napustiš samoizolaciju i kreneš u terapijsku šetnju. “Treće, uzaludno, dociranje piscima domaćim” donosi sudove da se naši pisci uglavnom ponose već samim time što su pisci, pa kao da nastoje pisati što “literarnije” i “dalje od istine”, tako da smo suočeni s umjetno sklopljenim rečeničnim nizovima umjetnog sadržaja, često nakaradnog ritma i nepotrebnih digresija, “iza kojih stoje pripovjedni subjekti zanimljivi koliko i kartonska kutija” (*ibid.* 116). Našim spisateljicama i spisateljima pandemija je tek jedna u nizu prepreka da ne kažu ništa, zaključuje Čadež.

Projekt Hrvatskog društva pisaca *Dnevnik iz karantene* obuhvaćao je tekstove i/ili video priloge pisaca – članova HDP-a, ponajprije samostalnih umjetnika, koji su se objavljivali na web-stranici HDP-a svakodnevno. Tekstovi su uključivali klasične dnevničke zapise, prozu i poeziju, a tematski su vezani uz nove okolnosti života. *Dnevnik iz karantene* uređivali su Katarina Luketić, Marko Pogačar i Krno Lokotar. Obuhvaća četrdesetak tekstova različitih žanrovskih usmjerenja i estetske kvalitete. Pomno čitanje *dnevnika* dovodi do zaključka da su literarno najuspjeliji oni tekstovi koje su napisali – pjesnici (Monika Herceg, Goran Čolakhodžić, Marko Tomaš, Alen Brlek, Branko Maleš). Možda je riječ o tome da samo pjesnička imaginacija može nadići banalnost situacije. Ostale strategije kojima su se služili pisci koriste se u svrhu *osmišljavanja obesmišljenog*, pa tako, primjerice, imamo zaumno pisanje (Igor Rajki), eskapističke strategije regresije (Kruno Lokotar), humor i satiru (Robert Perišić).

Monika Herceg otvara *Dnevnike iz karantene* svojim poetskim dnevnikom koji donosi metaforu/sinegdohu *vrtlarjenja*. Postavlja pitanje: “Što ćemo donijeti od svoje samoće?” dok piše o prisili bivanja sa sobom i bližnjima. Unutar dnevnika piše pismo samoj sebi i konstatira: “Usporenost omogućuje promatranje.” Pismo pokreće Veliko Pitanje – pitanje Boga, ali i Malo Pitanje – pitanje države: u represivnoj državi “čekaju se nužne odluke”. Tekst Monike Herceg karakterizira ponavljanje i uokvirenost – početak i kraj zapisa tematski je usmjeren na *vrtlarjenje*. Završetak teksta organiziran je kao briljantna minijatura i u njemu odjekuje njezina poezija, na čiji je snažan performativni učinak čitateljska publika ovog dnevnika vrlo dobro naviknuta.

Goran Čolakhodžić piše poetsko-meditativni dnevnik u kojem se izmjenjuju stihovi i proza. Konstituiran je u tri tematske cjeline: *proljeće*, *posezanje* i *protezanje*. Tema proljeća predstavlja zapravo tematizaciju otklona od proljeća. Druga tema, *posezanje*, poniranje je u svijet biljaka, vrta (srodno kao kod

Monike Herceg), sa začudnim opservacijama o mjestu stanovanja koje je kontrapunkt biljnome svijetu. Posljednja tema, *protezanje*, govori o hodanju gradom, istraživanju nepoznatih ulica i povratku kući u identitetu šetača šumom.

Marko Tomaš piše klasični dnevnik, koji je stiliziran poetiziranim elementima. U njegovom dnevniku pojavljuju se reminiscencije na rat – uslijed potresa, njegovo sjećanje odlazi u razrušeni Mostar. Osobito je zanimljiv dio o taštini i armaturama grada. Tomašev dnevnik obiluje zapažanjima o ljudskoj prirodi, autoreferencijalnim elementima i trenucima, ironijom, sarkazmom, cinizmom, ali isto tako i nježnim, ganutljivim, skromnim, autoironičnim i suosjećajnim dionicama, koji imaju snažan sugestivni učinak na čitatelja – kao i u slučaju Monike Herceg, performativni učinak poezije ovdje se prelijeva u performativnu moć dnevnika.

Alen Brlek piše dnevnik u obliku kratkih, fragmentarnih proznih zapisa. Često su induktivno koncipirani; njegov ispovjedni subjekt uočava detalj u vanjskoj zbilji i onda mu pronalazi univerzalni korelat i sveopću, često prijeteću ulogu. Stanje koje on opisuje i iznosi djeluje poput virusa: to je stanje “ni tamo ni vamo”. On mu daje ime: “Mirat” – stanje ni mira ni rata. Brlekov dnevnik konstituiran je svjetotvorno, ludički – kao u dosadašnjim navedenim primjerima, vidljivo je da autorska poetika poznata iz poetskog opusa “zahvaća”, kontaminira i način koncipiranja i “vođenja” dnevnika. Iz svega navedenog jasno se nazire razlog zašto su dnevnicu pjesnika estetski uspjeliji od dnevnika proznih pisaca u slučaju projekta *Dnevnik iz karantene*: prozni pisci nisu uspjeli pronaći – barem ne u većini slučajeva (iznimka su, recimo, Igor Rajki i Robert Perišić sa svojim *programatskim*, ludički koncipiranim dnevnicima) – put osmišljavanja koncepta dnevnika koji bi imao odmak od banalnosti svakodnevice koju opisuje i zahvatio u konceptualno polje drugih žanrova, igrao se s njima, kombinirao ih, interpolirao ih u tkivo teksta dnevnika i tako mu dao univerzalniji karakter. U tom smislu je Čadež relativno u pravu kad kritizira hrvatske pisce i piše da nemaju mašte ugledati išta osim sebe. Mi se ne bismo složili u potpunosti s Čadežom, nego uzimamo u obzir distinkciju pjesnika i proznih pisaca i zaključujemo da su pjesnici puno ozbiljnije i kvalitetnije shvatili i odradili zadatak ovoga projekta.

Posljednji primjer *Dnevnika iz karantene* koji ćemo analizirati je dnevnik Branka Maleša, također demonstracija potvrđene autorske poetike koja nastanjuje tkivo teksta dnevnika na vrlo osviješten način. Autoreferencijalna gesta ključ je poetike ovih dnevničkih zapisa, koji ne bježe od zbilje, ali je nadilaze. Maleš piše o *depresivnoj logici* situacije i završava svoj dnevnički zapis u zen-tonu, pomireno i harmonično.

U Srbiji nije bilo organizirane institucionalne inicijative kakva je bila inicijativa Hrvatskog društva pisaca, u kojoj bi se pisce pozvalo da pišu dnevnik

ili neke druge književne žanrove o problematici pandemije koronavirusa, ali je bilo individualnih inicijativa u tom smislu. Kao primjer za ovo istraživanje odabrali smo roman srpskog pisca Stefana Mihajlovskoga *14 dana karantina*. Kao što piše Igor Perišić u Pogovoru romanu, *14 dana karantina* žanrovski se pomiče ka klasičnoj ljubavnoj priči, u kojoj su junaci “slučajno” homoseksualni ili biseksualni, što znači da se s njima mogu poistovjetiti čitatelji bilo koje seksualne orijentacije. Ipak, ovdje ima queer elementa: kostimiranih performansa koji preispituju problem s rodom i jezičnih poigravanja u vezi s teoretizacijom queer identiteta. Između dvojice junaka, Jakše i Vuka, postoji malena razlika u godinama, pri čemu onaj stariji biva u poziciji posrednog učitelja onog drugog. Kako druga, mlađa strana ne bi bila puki objekt odgojne naracije, autor u pomoć poziva drugu referencu iz književno-kulturne tradicije, pa tako kreativnim uspostavljanjem veze s Andrićevom pripovijetkom *Aska i vuk*, Vuk iz *14 dana karantina* postaje Aska u ogledalu (*ibid.*). Skriveno ili nesvjesno, on igra igru održavanja ljubavne tenzije, da bi je na kraju možda i proigrao. Precizna žanrovska odrednica *14 dana karantina* u klasičnoj književnoteorijskoj optici bila bi, prema Perišiću, melankolično-romantična komedija (*ibid.* 130). Osobito zanimljiv aspekt ovoga romana upravo je onaj *pandemijski*: prikazivanje načina na koji se ova dva lika nose s karantenom, zatvorenošću, izolacijom, pa i dosadom. Mogli bismo reći da se pripovjedač služi čitavim katalogom eskapističkih strategija kojima pribjegavaju ovi likovi kako bi izbjegli misao o opasnosti, smrti, pa i introspekciju samu: oni igraju igre, razgovaraju do iznemoglosti, upuštaju se u seksualne igre i odnose, pjevaju, kuhaju, iscrpljuju jedan drugoga pažnjom, zahtjevima, pitanjima, željom, čežnjom, potrebom za odgovorom i dijalogom. Njihov eskapizam odlazi u tolike krajnosti da nisu svjesni ni kome ni čemu njihovi susjedi plješću na balkonima dok se događa građanska akcija podrške liječničkom osoblju.

3. ZAKLJUČAK – USPOREDNA ZNAČENJA

Usporedno čitanje filozofskih eseja, dnevnika i fikcionalne proze s tematikom pandemije koronavirusa i karantene dovodi do zaključka da su zajedničke motivske odrednice u svim tim tekstovima problem slobode u opreci prema represiji vlasti i njezinim specifičnim *mjerama*, potom problem fizičke distance i udaljenosti od bližnjih, dokinuća uobičajenih dnevnih sadržaja te pitanja vezana uz samoću i invenciju svakodnevice u kontekstu obesmišljenosti, opustošenosti i usamljenosti.

Tekstovi koje smo čitali pristupaju ovim temama na različite načine: filozofsko-analitički, memoarski, poetično, imaginativno, fikcionalizirajuće – sa zajedničkim svojstvom da svi žele osmisliti novu kvalitetu života u novonametnutim okolnostima. Svaki od ovih

tekstova, bez obzira bio napisan u prozi, poeziji, kao esej, rasprava, polemika ili priča, pokušava preosmisliti život u kojemu se njegov pripovjedač/protagonist našao nenajavljeno, nepozvano i nepripremljeno. Svaki od ovih tekstova postavlja pitanja i daje odgovore. Pitanja su slična, a odgovori različiti. Pitanja se tiču osobne i kolektivne sudbine uslijed i nakon globalne promjene. Odgovori, pak, obuhvaćaju širok spektar značenja – od pesimizma, preko nade do rezignacije. Zajedničko svojstvo svim ovim tekstovima je duboki osjećaj promjene, često neopoziv, i snažna potreba za refleksijom, anticipacijom i indukcijom. *Što sve ovo znači?* – pitanje je koje postavlja svaki od pedesetak pročitanih tekstova, neovisno o žanru. I svaki od njih mapira svoj specifični svijet značenja, koji ćemo moći vrednovati, pa i prevrednovati možda tek kad pandemija koronavirusa bude dio kolektivnog pamćenja, a ne pošast s kojom se borimo i živimo svaki dan, kao protagonisti dnevnika iz karantene.

LITERATURA

Čadež, Tomislav 2020. *Hrvatski Decameron. Dnevnik samoizoliranog intelektualca*. Zagreb: Media bar.

Herceg, Monika, Robert Perišić, Neven Vulić, Stanislava Nikolić Araš, Nora Verde, Željka Horvat-Čeč, Denis Ćosić, Goran Čolakhodžić, Rosie Kugli, Sanja Lovrenčić, Marijo Glavaš, Dinko Kreho, Nenad Stipanić, Jasminka Domaš, Slavko Jendričko, Luka Mavretić, Mirjana Mrkela, Ivan Berislav Vodopija, Dinko Telečan, Ivana Bodrožić, Marko Tomaš, Ana Đokić, Predrag Vrabec, Alen Brlek, Tatjana Gromača, Lana Derkač, Jagna Pogačnik, Igor Rajki, Kruno Lokotar, Boris Perić, Marija Dejanović, Branko Maleš, Ivica Prtenjača, Edi Matić, Andrija Škare, Milko Valent, Nada Gašić, Dorta Jagić, Olja Šavičević Ivančević, Vanja Spirin, Dino Pešut, Damir Šodan “Dnevnik iz karantene”. *Hrvatsko društvo pisaca*. URL: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/index.php/hr/search/node?keys=dnevnik+iz+karantene&advanced-form=1&f%5B0%5D=language%3Ahr>, pristup 1. lipnja 2021.

Jurić, Hrvoje 2021. *Pandemija kao simptom*. Zagreb: DAF.

Mihajlovski, Stefan 2020. *14 dana karantina*. Beograd: Kreativna knjiga.

Bruckner, Pascal, Jean-Pierre Le Goff, Alain Finckelkraut i David Chandler. *Sudionici debate: Giorgio Agamben, Jean-Luc Nancy, Roberto Esposito, Sergio Benvenuto* 2020. “Preživjeti koronu”. U: *Europski glasnik*, god. 25, br. 25, 77–113.

Rafolt, Leo. *Virus in fabula*. Zagreb: Meandar Media 2020.